

Lietuvos istorija

Šiame straipsnyje aprašoma **Lietuvos istorija** – nuo pirmųjų gyventojų įsikūrimo dabartinės Lietuvos teritorijoje iki dabartinių laikų.

Priešistorė

Daugiau informacijos galite rasti straipsnyje Lietuvos priešistorė ir Baltai.

Maždaug 10 000–9 000 m. pr. m. e., nutirpus ledynui, iš kaimyninių regionų dabartinės Lietuvos teritorijoje pasirodė pirmieji gyventojai. Ankstesnių žmonių gyvenimo šiame regione pėdsakų nėra, nes, jei jų čia ir būta, visus ankstesnių gyventojų pėdsakus sunaikino paskutinis ledynmetis. Seniausios stovyklos randamos pietvakarinėje šalies dalyje. Pagal Lietuvos priešistorės tyrinėtoją Mariją Gimbutienę tai buvo iš Jutlandijos pusiasalio ir dabartinės Lenkijos teritorijos atėję medžiotojai bei žvejai, kurie kartu atsinešė ir dvi vėlyvojo paleolito kultūras. Pirmieji gyventojai buvo klajokliai ir nuolatinių gyvenviečių nekūrė. Aštuntame–šeštame tūkstantmetyje pr.m.e. stovyklų gausėjo, jos kūrėsi palei Nemuną, Nerį, Merkį. Šie žmonės vertėsi medžiokle ir žvejyba, naudojo lankus ir strėles titnaginiais antgaliais, gremžtukus odos apdirbimui, tinklus ir kabliukus.

Ar pirmieji Lietuvos teritorijoje apsigyvenę žmonės gali būti siejami su baltų protėviais tarp archeologų ir Lietuvos priešistorės tyrinėtojų nėra vieningos nuomonės. Apie etninę gyventojų priklausomybę galima spręsti tik pagal skeletus ir kultūros paminklus.

Neolito laikotarpiu 4800/4600–1700/1600 m. pr. m. e. (radiokarboninės datos) Lietuvos teritorijoje pasirodė keramika. Žemdirbystė ir gyvulininkystė Lietuvos teritorijoje atsirado apie 3 tūkstantmetį pr.m.e. bei pirmiausiai įsigalėjo vakarinėje šalies dalyje. Nuo to laiko vystytis pradėjo ir amatai bei prekyba.

Pagal vieną iš versijų 3000–2500 m. pr. m. e. Rytų Baltijos jūros regione pasirodė baltai, kurie asimiliavo ir išstūmė vietinius gyventojus. Iš kur jie atvyko neaišku, kaip kad iki galo nėra išspręstas indoeuropiečių kilmės klausimas. Teritorija, kurioje apsigyveno (ar susiformavo) baltai apėmė apie 800 000 km²: nuo Baltijos jūros iki Volgos ir Dniepro aukštupių. Pagal kai kuriuos skaičiavimus šioje teritorijoje galėjo gyventi apie 500 000 žmonių.

Lietuvos istorija

Lietuvos priešistorė

Baltų žemės

Kryžiaus žygiai į Pabaltijį

Lietuvos valstybės susidarymas

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė

Lietuvos statutai

Liublino unija

Abiejų Tautų Respublika

ATR padalijimai

Rusijos imperija (Vakarų kraštas)

Vokietijos imperija (Oberostas)

Nepriklausomybės paskelbimas

Lietuvos Respublika, Vilniaus kraštas

Hitlerinės Vokietijos okupacija

Sovietinė okupacija (Lietuvos TSR)

Po Nepriklausomybės atkūrimo

Žalvario amžius Lietuvoje prasideda XVI a. pr. m. e., kai pasirodo pirmieji bronziniai dirbiniai (kirviai, ietigaliai, peiliai, papušalai, kardai) – iš pradžių importuoti iš Skandinavijos, Vakarų Europos ir dabartinės Rusijos pietų, vėliau gaminami ir vietoje.

Geležies amžius Lietuvoje pakeitęs žalvario, prasidėjo pirmo tūkstantmečio pr. m. e. viduryje ir truko iki viduramžių. IX–XI a. baltų gyvenvietės Baltijos jūros pakrantėje puldinėjo vikingai, Danijos karaliai, bent laikinai, rinko duoklę. XI a. žinios apie Lietuvą pasirodo ir Rusios metraščiuose. Juose minimi rusų kunigaikščių žygiai į Lietuvą, ji įvardijama kaip Kijevo duoklininkė, tačiau istorikai abejoja ar duoklė mokėta reguliariai, ar tai tik rodo Kijevo Rusios pretenzijas į lietuvių žemes. Nuo XII a. vidurio lietuviai šaltiniuose jau minimi kaip rengiantys žygius į kaimynines šalis, įskaitant rusų kunigaikštystes.

Lietuvos valstybės susidarymas ir ankstyvoji istorija

Daugiau informacijos galite rasti straipsnyje Lietuvos valstybės susidarymas.

Pirmasis Lietuvos vardo paminėjimas (1009 m.)

Lietuvos vardas rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1009 m. – Lietuva (lotyniška kilmininko forma *Lituae*, tad vardininkas turėjo būti *Litua*).

Lietuvos kario šalmas ir apeiginiū būdu sulankstytas kalavijas, XI–XII a.

Pirmuoju valdovu, suvienijusiu Lietuvą ir sukūrusiu Lietuvos valstybę laikomas didysis kunigaikštis Mindaugas. 1251 m., siekdamas sustiprinti savo valdžią ir nutraukti konfliktą su Livonija, Mindaugas apsikrikštijo ir karūnavosi 1253 m. liepos 6 d. Karūnacijos vieta nežinoma, šaltiniuose minima tik, kad buvo karūnuotas Lietuvoje, pagal tai kai kurie istorikai nusprendė, kad pastovios sostinės Mindaugas neturėjo. Vėliau, apie 1260 m., Mindaugas sugrįžo prie savo protėvių tikėjimo. Lietuva su Mindaugu 1258 m. patyrė sunkų išbandymą – valstybė buvo siaubta Burundajaus vadovautų mongolų-totorių žiemos žygio metu. 1263 m. Mindaugą nužudė sūnėnas Treniota. Mindaugas buvo pirmasis ir vienintelis krikščioniškasis karalius Lietuvos istorijoje, nes po jo mirties Lietuva grįžo į pagonybę ir katalikiškasis karaliaus titulas buvo prarastas.

Po Mindaugo nužudymo 1263 m., valstybėje kilo sumaištis, per kelerius metus nužudyti ar išvyti keturi valdovai. Tik 1269 m. atkurtas valstybės stabilumas, į valdžią atėjus Kernavės kunigaikščiui Traideniui. Rašto šaltiniuose teigiama, jog Traidenis

Lietuviški kalavijai, XIII a.

atkeršijo už Mindaugo sūnaus Vaišelgos nužudymą, taigi tikėtina, jog Traidenis ir Mindaugas buvo susieti giminystės ryšiais. 1283 m. teutonai pirmą kartą atakavo Lietuvos žemes.^[1]

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė

Daugiau informacijos galite rasti straipsnyje Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.

XIV a. Lietuvos valstybė žymiai sustiprėjo ir išsiplėtė. Mongolų-totorių bei kryžiuočių antpuolių akivaizdoje prie Lietuvos, kurioje iškilo Vytenis, ieškodami išsigelbėjimo jungėsi Baltarusijos kunigaikščiai, mainais gavę autonomiją. Lietuvą labiausiai sustiprino Gediminaičių dinastija XIV-XV a. Kunigaikštis Gediminas gana žymiai išplėtė Lietuvos teritoriją į rytus diplomatinėmis priemonėmis (daugiausiai ištekindamas dukras). Jo sūnus Algirdas toliau tęsė plėtrą karinėmis priemonėmis, prie to taip pat prisidėjo ir jo brolis Kęstutis. Šalis išliko paskutine pagoniška valstybe Europoje, nors siūlymų ir derybų dėl krikšto ir būta.

Lietuva į rytus plėtėsi nuo pat valstybės susikūrimo. Tam palankias sąlygas sudarė tai, kad buvusi Kijevo Rusios teritorija buvo nusilpninta mongolų ir dalis susiskaldžiusi. Prie Lietuvos buvo prijungta visa dabartinės Baltarusijos teritorija, dabartinės Ukraina ir Vakarų Rusija. Algirdo ir Vytauto valdymo laikais Lietuva pasiekė didžiausią teritorinį išsiplėtimą – pietuose jos sienos siekė net Juodąją jūrą. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, o vėliau Lietuvos – Lenkijos valstybė reiškė pretenzijas į visas buvusios Kijevo Rusios žemes ir dėl Rusios vienijimo vaidmens XV-XVI a. konkuravo su Maskvos didžiąja kunigaikštyste.

Algirdo sūnus Jogaila 1386 m. apsikrikštijo ir tapo Lenkijos karaliumi. Dar iki krikšto 1385 m. buvo pasirašyta Krėvos sutartis, kuri padėjo pagrindus Lietuvos ir Lenkijos unijai. 1387 m. Jogaila krikštijo lietuvius Vilniuje. Būtent šie metai laikomi oficialaus Lietuvos krikšto data, nes Mindaugui tikrai, o gal ir tariamai atsimetus nuo krikšto Lietuva vėl buvo laikyta pagoniška šalimi.

Nors krikštas gerokai sustiprino Lietuvos tarptautinę padėtį, bet dar iki pat Žalgirio mūšio (1410 m. liepos 15 d.) Lietuvos valstybingumui visą laiką grėsė Kryžiuočių ir Livonijos (iki 1236 m. – Kalavijuočių) ordinų pretenzijos.

Lietuvos teritorinė plėtra

Lietuvos teritorijos kitimas skirtingais laikmečiais

Vilnius XIV a. piešinyje

Lietuvos valdovų karališkosios insignijos Vilniaus katedroje

1230–1240 m.

1240–1263 m.

1316–1341 m.

1345–1377 m.

Abiejų Tautų Respublika

Daugiau informacijos galite rasti straipsnyje [Abiejų Tautų Respublika](#).

Abiejų Tautų Respublikos vaivadijos

XVI a. Lietuvos kariai

Jogailos pradėta personalinė Lietuvos – Lenkijos unija kelis kartus buvo iširusi, kai šias valstybes valdė atskiri valdovai, tačiau augančios Maskvos grėsmė vertė Lietuvos bajorus ieškoti paramos Lenkijoje. Formaliai valstybės į vieną bendravalstybinį vienetą buvo sujungtos 1569 m. Liublino unija.

Išmirus Gediminaičių dinastijai, Lenkijos ir Lietuvos valdovus pradėta rinkti iš visų norinčių kilmingų kandidatų. Labai sustiprėjo bajorų įtaka valstybei. Praktiškai jokie rimtesni sprendimai negalėjo būti priimami be bajorų Seimo sutikimo. Deja, pats Seimas dirbo labai neefektyviai – Seimuose buvo ilgai ginčijamasi ir triukšmaujama neesminiais klausimais, o vieningos nuomonės svarbiais valstybei klausimais paprastai nebūdavo prieinama. Nuo 1717 m. „Nebyliojo“ Seimo Abiejų Tautų Respublika akivaizdžiai pateko Rusijos įtakon.

XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje Lietuvos-Lenkijos valstybė persirito į savo saulėlydį. XVIII a. pradžioje vykęs Šiaurės karas parodė valstybės silpnumą ir labai išsekino kraštą, kuris nuolat buvo siaubiamas savos ir svetimų kariuomenių. Nukentėjo ir Lietuvos miestai – Vilnius keletą kartų buvo užimtas ir nusiaubtas rusų ir švedų.

Valstybinių reformų bandymai ir Abiejų Tautų Respublikos padalijimai

XVIII a. viduryje Čartoriskiai bandė vykdyti valstybės reformas – buvo įsteigtos Karo ir Išdo komisijos, reformuotas Seimo ir seimelių darbas. Netiesiogiai panaikintas *liberum veto*. Šios reformos nepatiko Rusijai ir Prūsijai, kurios bijojo valstybės sustiprėjimo, todėl kitatikių teisių gynimo pretekstu jos pradėjo tiesiogiai kištis į valstybės reikalus. Dar 1764 m. Rusija su Prūsija susitarė palaikyti Abiejų Tautų Respublikoje anarchiją. 1767 m. susikūrė Rusijos remiama Radomo konfederacija, kuri buvo nukreipta prieš Čartoriskius ir reikalavo sulyginti kitatikių teises. 1768 m. Baro mieste susikūrė kita konfederacija, kovojusi prieš Rusijos įtaką. Baro konfederaciją palaikė Prancūzija ir netiesiogiai – Turkija. Tais pačiais metais prasidėjo Rusijos karas su Turkija. Pasibaigus Rusijos – Turkijos karui, Rusija vėl aktyviai ėmė kištis į Abiejų Tautų Respublikos reikalus.

Nuolat silpstančią ir vidinių konfliktų varginamą šalį 1772 m. kaimyninės Rusija, Prūsija ir Austrija nutarė pasidalinti, atsiriekdamos po dalį valstybės teritorijos. Po pirmojo padalinimo sekė antrasis 1793 m. Apšviestoji visuomenės dalis bandė gelbėti valstybės likučius, vykdydami esmines reformas. Didelę įtaką reformų turiniui turėjo Amerikos ir Prancūzijos revoliucijų idėjos. 1795 m. Seimas papildė kardinalines teises. Bajorams buvo garantuoti dvarai, tarnybos, teisė visiškai valdyti valstiečius. Palikti laisvi karaliaus rinkimai, tačiau renkamas turėjo būti vietinis, sostas nepaveldimas. Seimo aktai skirstomi į politinius ir ekonominius, kurie gali būti priimami balsų dauguma.

Karaliui kontroliuoti sudaroma Nuolatinė Taryba, taip pat sudaroma Edukacinė komisija. Šios institucijos buvo bendros Lenkijai ir Lietuvai. Nuolatinė Taryba buvo vykdomosios valdžios institucija, vadovavo administracijai, teikė Seimui įstatymų projektus, vykdė įstatymus, siuntė pasiuntinius, siūlė karaliui po 3 kandidatus į valstybės postus. Karalius pirmininkavo Nuolatinės Tarybos posėdžiuose ir turėjo 1-2 balsus. Nuolatinę Tarybą sudarė 36 nariai, renkami Seimo dvejiems metams. Pusė jų buvo senatoriai, kita pusė – bajorų atstovai. Kiekvienas naujas seimas perrinkdavo 1/3 narių. Visus aktus pasirašinėjo karalius, senatorius ir tarybos maršalka. 1776 m. Nuolatinės Tarybos funkcijos praplėstos įtraukiant prievolių teisės aiškinimą, įstatymų vykdymo kontrolę, teisės aiškinimą.

1788–1792 m. veikė „Ketverių metų seimas“, kuris ruošė valstybės reformas ir naują valstybės konstituciją. 1791 m. gegužės 3 d. supaprastinta tvarka priimta Seimo konstitucija, pavadinta „Valdymo įstatymu“. Konstitucijai nepritarė reakcingi bajorai. Konstitucijoje buvo numatytos gyventojų luominės teisės ir pareigos bei valdžios sudarymo principai, pakeitę valstybės formą. Konstitucija garantavo bajorams visas privataus ir politinio gyvenimo teises ir prerogatyvas. Bajorų luomas apibrėžiamas kaip dvarininkų luomas.

Po trijų padalijimų 1772–1795 m. didžioji Lietuvos dalis pateko į Rusijos imperijos sudėtį. Rusijai atiteko ir Vilnius, kuris tuo metu turėjo 25 000 gyventojų ir buvo vienas iš didžiausių imperijos miestų.

Lietuva Rusijos imperijos sudėtyje

Praradusios nepriklausomybę Lietuvos istoriją XIX a. pradžioje sąlygojo carinės Rusijos ir imperiniais užmojais garsėjusios Prancūzijos politika.

1807 m. Napoleonas Bonapartas iš Prūsijos atimtų lenkų ir lietuvių žemių sukūrė Varšuvos Kunigaikštystę, kuri gyvavo iki 1815 m., kada atiteko Rusijai ir buvo pavadinta Lenkijos Karalyste. Šis junginys dar buvo vadinamas kongresine karalyste, nes jo egzistavimas buvo pagrįstas Vienos kongreso

„Lietuviškosios“ Rusijos imperijos gubernijos – Kauno ir Vilniaus gubernijos bei Lenkijos karalystės Suvalkų gubernija

nutarimais. Į Lenkijos Karalystės sudėtį įėjo ir po padalinimų Prūsijos kurį laiką valdyta Lietuvos Užnemunė. Taigi, nuo 1815 m. visos Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei priklausiusios lietuvių žemės atsidūrė Rusijos imperijos sudėtyje. Tačiau išliko gana dideli jų statuso skirtumai. Užnemunėje asmens laisvė valstiečiams buvo suteikta anksčiausiai, palyginus su kitomis Lietuvos dalimis, čia rusifikacinė politika buvo silpnesnė. Iki Napoleono invazijos į Rusiją Lietuvos didikai ir bajorija tikėjosi, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vienokia ar kitokia forma bus atgaivinta Rusijos imperijos sudėtyje. Šios viltys žlugo kartu su 1812 m. Prancūzijos įsiveržimu į Rusiją, kai Napoleoną bajorija sveikino kaip išvaduoją. Po Rusijos pergalės prieš Napoleoną

Lietuvoje pamažu pradėta stiprinti rusifikacija.

XIX a. vyko net du plačius visuomenės sluoksnius apėmę sukilimai dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir unijos su Lenkija atgaivinimo, kurie buvo nukreipti ir prieš ekonominę priespaudą: 1831 m. sukilimas, kuriame esminis vaidmuo teko bajorijai ir 1863–1864 m. sukilimas, palaikytas valstietijos. Abu sukilimai buvo numalšinti.

Jau XIX a. pirmoje pusėje ryškėjo lietuvių tautinio atgimimo ženklai. Pradėjo formuotis lietuvių nacionalinė, t. y., civilizacijos lygį pasiekusi, kultūra. Prie rašytinės lietuvių kalbos, lietuvių filologijos, lietuvių grožinės literatūros ir lietuvių istoriografijos vystymo daug prisidėjo žemaičių lietuviškasis sąjūdis, kurio bene ryškiausia figūra buvo Simonas Daukantas, pirmasis suformulavęs naująją tautiškumo supratimą, kur tautos esminiu skiriamuoju požymiu laikoma kalba. Žemaičių lietuviškojo sąjūdžio dalyviai nebuvo sukilimų priešininkai, veikiau jiems simpatizavo, nors jų pačių veiklos prioritetai buvo pirmiausia kultūriniai. Žemaičių lietuviškasis sąjūdis laikomas pirmuoju tautinio judėjimo etapu.

Po 1863–1864 m. sukilimo įvestas spaudos draudimas – uždraustas raštas lotyniškais rašmenimis, juos bandant pakeisti kirilica. Knygos ir spauda lotyniškais rašmenimis Lietuvą pasiekdavo iš Mažosios Lietuvos spaustuvių, įsteigtų ir vyskupo M. Valančiaus bei J. Bielinio pastangomis, iš kur jas nelegaliai per sieną į Lietuvą nešdavo ir platindavo knygnešiai, vėliau susibūrę į keliolika organizacijų. Reakcija po sukilimo palietė ir kitas gyvenimo sritis – buvo uždaryti visi vienuolynai, sustiprėjo stačiatikių bažnyčios protegavimas.

Privati lietuviška mokykla Vilniuje 1912 m.

Tautinį išsivadavimo judėjimą, kuris buvo užgniaužtas numalšinus sukilimus, pratęsė jau ne žemaičių, o iš Suvalkijos valstiečių kilusi lietuviškoji inteligentija. Tautinio judėjimo atsigavimas išryškėjo su J. Basanavičiaus pradėtu leisti laikraščiu „Aušra“ (1883–1886 m.). Vėliau jo idėjas pratęsė kiti, kaip ir „Aušra“ dėl spaudos draudimo nelegaliai Lietuvoje platinti ir Prūsijoje spausdinti periodiniai leidiniai, ypač Vinco Kudirkos redaguotas liberalusis laikraštis „Varpas“ (1889–1905 m.).

XIX a. 9-ame dešimtmetyje lietuvių tautinis sąjūdis palaipsniui vėl įžengė į politinės raidos stadiją. Pradedami formuluoti konkretūs politiniai tikslai. Vadovavimą tautiniam sąjūdžiui perima pasaulietinė inteligentija. Politinė priklausomybė Rusijos imperijai vertė tautinio sąjūdžio veikėjus akcentuoti savo tautinės grupės išskirtinumą ir tuo pagrindu reikalauti, kad etninės ribos sutaptų su politinėmis ribomis. 1904 m. carinė valdžia panaikino spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą Lietuvoje, nes suprato jo neperspektyvumą. 1905 m. gruodžio 4-5 d. Vilniuje susirinkęs lietuvių atstovų suvažiavimas – Didysis Vilniaus Seimas – paskelbė autonomijos reikalavimą.

Pirmasis pasaulinis karas

Daugiau informacijos galite rasti straipsnyje Kaizerinė Lietuvos okupacija.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, iki 1915 m. pabaigos Vokietija užėmė visą dabartinę Lietuvos teritoriją bei Kuršą. 1915 m. Rusijos kariuomenė patyrusi pralaimėjimą pradėjo trauktis iš Lietuvos. Pramonės įmonės nutraukė darbą, nes trūko žaliavų. Netrukus svarbesnės įmonės, valdžios įstaigos, vidurinės mokyklos buvo pradėtos evakuoti į Rusijos gilumą. Apie 300 tūkst. Lietuvos gyventojų patys pasitraukė drauge su kariuomene arba buvo jos prievarta išvaryti. Pabėgėliai lietuviai didelėmis kolonijomis įsikūrė įvairiose Rusijos vietovėse, daugiausia Voroneže, Tambove, Jaroslavlyje, Petrograde, Maskvoje.

Vokietijos imperatorius Vilhelmas II atvyksta prie Vilniaus katedros 1916 m.

Vokiečių kariuomenės puolimas buvo sulaikytas 1915 m. rudenį Naručio ežero – Daugpilio miesto linijoje. Frontas čia išsilaikė iki 1917 m. Vokiečiai okupavo visą Lietuvą ir pradėjo šeiminkauti griežtomis karinėmis priemonėmis.

Vokietija, užėmusi Lietuvą, turėjo ekonominių ir politinių tikslų: įsiviešpatavimas Baltijoje, įtakos stiprinimas Skandinavijoje, Rusijos atkirtimas nuo Baltijos jūros, Lietuvos, kaip žemės ūkio produktų šaltinio, išnaudojimas.

Sudegusi Tauragė

Visos okupuotos Rusijos imperijos sritys, išskyrus didžiąją lenkų gyvenamų žemių dalį, buvo sujungtos į Vyrtausiojo vado Rytuose kraštą, trumpai vadinamą Oberostu. Čia visą valdžią turėjo Vokietijos Rytų fronto vadas. Valdžios aparatą centre ir vietose sudarė vokiečiai. Vietos gyventojai galėjo būti skiriami tik kaimo seniūnais.

Lietuvos politikos veikėjai Lietuvos ateities klausimus pradėjo svarstyti 1914 m. rudenį. Buvo bandoma nustatyti, ką Lietuva gali gauti iš karo. Dalis lietuvių veikėjų išreiškė lojalumą Rusijos imperijai, paskelbdami vadinamąją „Gintarinę deklaraciją“. Lietuvą okupavus Vokietijai, persiorientuota į ją.

1917 m. gruodžio mėnesį Lietuvos Taryba prašė Vokietijos pripažinti Lietuvos nepriklausomybę, leisti steigti Berlyne Lietuvos atstovybę, kurti civilinę valdžią. 1917 m. gruodžio 11 d. buvo pasirašytas nepriklausomybės paskelbimo aktas, kuriame taip pat buvo numatyta glaudėti Lietuvos ir Vokietijos sąjunga. Šis aktas sukėlė gyventojų pasipiktinimą, nes buvo suprastas kaip Lietuvos prijungimas prie Vokietijos. Smuko Lietuvos Tarybos prestižas.

Šalia nepriklausomybės idėjos tebebuvo svarstomi ir kiti variantai:

- Lietuvos-Lenkijos valstybė;
- Kolaborantinė unija su Vokietija;
- Autonomija Rusijos sudėtyje.

Nepriklausoma Lietuvos valstybė 1918–1940 m.

Daugiau informacijos galite rasti straipsnyje Lietuvos istorija (1918-1940).

Nepriklausomybės paskelbimas

1918 m. pradžioje, atsižvelgdama į gruodžio 11 d. akto patirtį, Lietuvos Taryba svarstė naujus Lietuvos ateities valstybingumo projektus. Sausio 8 d. buvo pristatytas naujo akto projektas, kuris pakartojo gruodžio 11 d. akto pirmąjį paragrafą. Dokumento pabaigoje buvo įrašyta pataisa apie Steigiamojo Seimo būtinybę.

Lietuvos Taryba paskelbė nepriklausomybę 1918 m. vasario 16 d. 1918 m. kovo 23 d. Lietuvos nepriklausomybę pripažino Vokietija, tačiau gruodžio 11 d. akto pagrindu. 1918 m. Lietuvos Taryba pasivadina Lietuvos Valstybės Taryba. Pilną nepriklausomybę Lietuva išsikovojo tik po Vokietijos pralaimėjimo Pirmajame pasauliniame kare (1918 m. lapkritį). 1918 m. lapkričio 2 d. buvo priimta laikinoji Konstitucija, lapkričio 5 d. Valstybės Tarybos Prezidiumas Augustiną Voldemarą paskyrė ministru pirmininku, kuris 1918 m. lapkričio 11 d. sudarė pirmąją vyriausybę.

Lietuvos vėliava 1918–1940 m.
Palyginimui, skiriasi proporcijos

Į Valstybės Tarybą įėjo ir tautinės mažumos: žydai ir baltarusiai. Lenkai valstybės Tarybos veikloje dalyvauti atsisakė.

Nepriklausomybės kovos ir valstybės pripažinimas

1918 m. gruodžio mėnesį į Lietuvą įsiveržė Raudonoji armija. Iki 1919 m. vasaros puolimas buvo sustabdytas ir bolševikai išstumti iš Lietuvos.

1919 m. balandžio 4 d. buvo priimta nauja laikinoji Konstitucija. Pagal šią Konstituciją įstatymų leidimas yra paskirstomas tarp Valstybės Tarybos ir Vyriausybės. Valstybės taryba yra principinė įstatymų leidimo ir sutarčių sudarymo institucija. Prezidentas turi teisę įstatymus leisti tarp Tarybos sesijų.

1919 m. rudenį Antantė nurodė Vokietijai išvesti iš Lietuvos kariuomenę, tačiau dalis vokiečių karių perėjo į bermontininkų gretas ir mėgino perimti Lietuvos teritoriją, tačiau Lietuvos savanorių ir kariuomenės buvo sumušti.

1919 m. pabaigoje po sėkmingų karinių operacijų Lietuvos kariuomenei atkovojo iš Raudonosios armijos Ukmergę, Panevėžį, Zarasus ir nubloškus priešą už Dauguvos, prasidėjo derybos su bolševikais, kurios pasibaigė Lietuvai naudinga Lietuvos-Sovietų Rusijos taikos sutartimi, pasirašyta Maskvoje 1920 m. liepos 12 d. pagal kurią rytinė Lietuvos siena ėjo per Maladečną, Lietuvai sugrąžintas Gardinas ir kitos etninės žemės. Lenkų kariuomenė apleido Vilnių pagal Antantės valstybių sutartį dėl taip

Demarkacijos linijos, nustatytos 1919–1923 m. tarp Lietuvos ir Lenkijos

vardinamosios Kerzono linijos. Lietuvos kariuomenė į Vilnių įžengė liepos 15 d. ir čia jau rado Raudonąją armiją, besivijusią lenkus, kurie pripažindami liepos 12 d. taikos sutartį tarp Lietuvos ir Rusijos trimis etapais perleido Lietuvai jų okupuotą teritoriją.

1920 m. spalio 9–spalio 10 d., grubiai pamindami tarptautinę teisę bei ką tik Lietuvos ir Lenkijos pasirašytą Suvalkų sutartį, prisidengdami inscenizuotu maištu Vilnių ir Vilniaus kraštą užėmė Liucijaus Želigovskio vadovaujami kariniai daliniai, kurie, nors slapta gaudami instrukcijas iš Juzefo Pilsudskio, oficialiai skelbėsi Vilniaus krašto lenkų „sukilėliais“, ir paskelbė Vidurio Lietuvos valstybę, kuri 1922 m. prisijungė prie Lenkijos. Labiausiai kišosi lenkams palanki Prancūzija, kuri, prognozuodama Rusijos įtaką, darė spaudimą susijungti su Lenkija. Lietuvos laikinąją sostinę, persikėlus vyriausybei, tapo Kaunas.

1921 m. gegužės 14 d. Rygoje Lietuva ir Latvija pasirašė sienai nustatyti konvenciją, pagal kurią Lietuvai grąžinta Palanga ir apylinkės. Ginčytų sienų klausimą sprendė D. J. Simpsono komisija. 1921 m. rugsėjo 22 d. Lietuva priimta į Tautų Sąjungą, 1922 m. liepos mėn. JAV pripažino Lietuvą *de jure*. 1922 m. 08 01 priimta pirmoji nuolatinė konstitucija, kuri atspindėjo tuo metu Vakaruose vyravusias liberalizmo, individualizmo ir pliuralizmo vertybes.

Valstybės raida ir 1926 m. perversmas

Antrojo Lietuvos Respublikos Seimo atidarymo posėdis 1923 m

Dėl sudėtingos vidaus ir užsienio politinės situacijos Steigiamojo Seimo sušaukimas buvo ilgai atidėliojamas. Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas buvo išleistas 1919 m. lapkričio mėn. Patys rinkimai vyko 1920 m. balandžio 14–15 d., išrinkti 112 atstovų.

Iki Steigiamojo Seimo ir jame beveik visi politiniai veikėjai Lietuvoje sutarė, kad būsimoji Lietuvos santvarka bus demokratinė parlamentinė respublika, kas buvo įtvirtinta 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimtoje Konstitucijoje. Bendra šios Konstitucijos nustatyta valdžios sąranga buvo klasikinė parlamentinė, pagal tuometinės Prancūzijos pavyzdį. Įstatymų leidimo teisė suteikta

išimtinai Seimui, kuriam buvo atsakingas ministrų kabinetas. Respublikos prezidentui buvo paliktos reprezentacinės funkcijos.

1923 m. Lietuvai, po inscenizuoto sukilimo pavyko prisijungti Klaipėdos kraštą su svarbiu jai uostu.

Iki 1926 m. vyriausybės sudarinėjo krikščionys demokratai su koalicinėmis partijomis. 1926 m., po vyriausybės krizės, vyriausybę sudarė valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai, kurių vyriausybė ėmė aktyviai veikti, sukeldama krikščionių demokratų pasipriešinimą. Socialdemokratų vyriausybė stengėsi mažinti dvasininkijos įtaką ir atskirti valstybę nuo bažnyčios, panaikinta nuo nepriklausomybės kovų galiojusi karinė padėtis, Švietimo ministerija leido įsikurti ir veikti naujoms 75 lenkų mokykloms.

1926 m. gruodžio 17 d. krikščionių demokratų remiami perversmininkai nuvertė teisėtai išrinktą valdžią.

Valstybės raida po 1926 m. ir autoritarizmo stiprėjimas

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo valstybė nustojo būti demokratine, valstybinė valdžia vis labiau telkėsi Antano Smetonos, kuris buvo paskelbtas Valstybės Vadu, o gruodžio 19 d. išrinktas prezidentu, rankose. Seimo funkcijos buvo suvaržytos. Nors formaliai valstybinės institucijos išliko tos pačios, tačiau faktiškai jų įtaka pasikeitė, nes pagrindinių sprendimų priėmimas tapo Vyriausybės ir Prezidento prerogatyva. Gruodžio 27 d., bandant pateisinti perversmo būtinybę, už antivalstybinę veiklą, buvo sušaudyti 4 Lietuvos komunistų partijos veikėjai (vadinamieji „keturi komunariai“).

Seimas 1927 m. balandžio 12 d. buvo paleistas ir iš naujo susirinko tik 1936 m. Tačiau šis Seimas tebuvo valdžios įrankis, o ne nepriklausoma institucija. Pagal 1936 m. gegužės 9 d. įstatymą, į Seimą kandidatus siūlė ne politinės partijos, bet apskričių ir miestų tarybos. A. Smetonos priimta 1938 m. gegužės 5 d. Konstitucija įteisino 1926 m. perversmą ir numatė, kad valstybei vadovauja prezidentas.

A. Smetonai priešiškos jėgos kelis kartus nesėkmingai bandė suorganizuoti valstybinius perversmus: (1927 m. birželį – valstiečiai liaudininkai, 1927 m. lapkritį – krikščionys demokratai ir 1934 m. birželio 7 d. – vadinamieji voldemarininkai). 1936 m. vasario 1 d. paskelbtas draugijų įstatymas suvaržė draugijų veikimo laisvę. 1934 m. buvo sudaryta Lietuvos, Latvijos ir Estijos santarvės ir bendradarbiavimo sutartis.

(Daugiau žr. Lietuvos santykiai su Estija ir Latvija 1918–1940).

1926–1933 m. vyko didžiausia lietuvių emigracija daugiausia į JAV, Kanadą, Pietų Ameriką. 1931 m. Lietuvoje pasireiškia pasaulinė ekonominė krizė. 1935 m. vyko ūkininkų streikai Suvalkijoje ir Dzūkijoje, kuriuos Smetonos režimas prievarta nuslopino.

1938 m. konstitucijoje galutinai įtvirtintas autoritarinis valstybės pobūdis, joje net nepaminėta, kad valstybė yra demokratinė. Visos galios sutelkiamos prezidento rankose, ministrų ir Seimo funkcijos dar labiau susiaurėja. 1938 m. rugsėjo 14 d. A. Smetona išrenkamas prezidentu 7-erių metų kadencijai (rinkimai vykdyti pagal naująją konstituciją buvo nedemokratiniai). Autoritarizmo stiprinimas teisinamas kaip tautos vienijimas, siekiant atsispirti vidaus ir išorės jėgoms, kurios šiai idėjai buvo priešiškos. Seimo rinkimai nepastebimai vyko prižiūrint valstybės administracijai. Konstitucijoje aiškiai atsispindi autoritarizmo, tradicionalizmo, konservatizmo ir lietuviško bendruomeniškumo politinė ir socialinė mintis. 1938 m. konstitucija numato prievartinį darbą, o tai rodo griežtą režimo pobūdį.

Nuo 1935 m. Užsienio reikalų ministerija bandė vesti slaptas derybas su Lenkija Vilniaus klausimu. Lenkai jautė pranašumą, nes buvo pasirašę 1934 m. nepuolimo sutartį su Vokietija, o Lietuvos – Vokietijos santykiai buvo labai prasti. Lenkai nelinko daryti nuolaidų, o lietuviai negalėjo sutikti su Vilniaus pripažinimu Lenkijai. 1938 m. derybos nutrūko, 1938 m. kovo 11 d. Lenkija paskelbė Lietuvai notą su reikalavimu užmegzti diplomatinius santykius. Skubiai suformuotas Mirono kabinetas (J. Tūbelis buvo išvykęs) ultimatumą priėmė.

Tarptautinė Lietuvos padėtis blogėjo. 1939 m. po Vokietijos ultimatumo Lietuvos vyriausybė sutiko perduoti Klaipėdos kraštą Vokietijai. 1939 m. kovo 20 d. Lietuvos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio susitikime su Vokietijos užsienio reikalų ministru Ribentropu buvo pateiktas Lietuvai ultimatas: arba Klaipėdos kraštas, arba vokiečių kariuomenė žengia į Lietuvą. Lietuvos vyriausybė ultimatumą priėmė

kaip neišvengiama ir neatremiamą blogybę. 1939 m. kovo 22 d. apie vidurnaktį, Ribentropo kabinete pasirašyta Lietuvos Respublikos ir Vokietijos valstybės sutartis dėl Klaipėdos krašto perleidimo. Lietuva prarado uostą ir 1/3 pramonės. Iš Klaipėdos krašto buvo evakuota 18 000 žmonių. Opozicija kaltino prezidentą ir dėl kilusio visuomenės nepasitenkinimo buvo 1939 m. suformuotas „koalicionis“ Černiaus kabinetas, į kurį įtraukti du krikščionys demokratai ir du liaudininkai.

Ekonomikos raida

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuva buvo nualinta agrarinė šalis, industrializacijos lygis Lietuvoje buvo menkas. Atkovojo nepriklausomybę, 1920 m. Kaune įsikūrė 6 bankai, o per 1921–1924 m. įsikūrė 379 pramonės įmonės. Atgijus žemės ūkiui, „Maisto“ bendrovė sėkmingai eksportavo mėsos gaminius, „Pienocentras“ – sviestą, „Lietūkis“ – grūdus. Pagrindiniai prekybos partneriai buvo Vokietija, Anglija, vėliau Sovietų Sąjunga. Prekybiniai ryšiai labai priklausė nuo politinių santykių, ypač su Vokietija. Taip Anglija tapo pagrindiniu prekybos partneriu po 1935 m., kai pablogėjo santykiai su Vokietija. Tarpukariu pramonė lyginant su prieškariniu išaugo keturis kartus^{[paaiškinti!][2][3]} ir sudarė 20-25 % visos produkcijos^[reikalingas šaltinis], bet pramonės darbuotojų skaičius išliko du-tris kartus mažesnis nei kitose Baltijos šalyse^[4].

Antrojo pasaulinio karo pradžia ir nepriklausomybės praradimas

Lietuvos Užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys pasirašo Lietuvos–TSRS savitarpio pagalbos sutartį 1939 m. spalio 10 d.

Antrasis pasaulinis karas prasidėjo 1939 m. rugsėjo 1 d., nacistinei Vokietijai užpuolus Lenkiją. Lietuva paskelbė neutralitetą, nors Vokietija siūlė Lietuvai atsiimti iš Lenkijos Vilnių. Nors 1939 m. rugsėjo 17 d., paskelbus dalinę mobilizaciją, surinkta 100

Lietuvos kareivis Vilniuje 1939 m.

000 karių, spalio 2 d. kariuomenė demobilizuota. Ribentropui atskridus į Maskvą, 1939 m. rugsėjo mėn. 28 d., SSRS ir Vokietija

pasirašė naują susitarimą, kuriuo Lietuva, mainais už Lenkijos teritorijos dalį, buvo perleista sovietams. Dabar jau SSRS politikai pradėjo ruošti pajungti Lietuvą. Jau kitą dieną po sutarties pasirašymo Lietuvos pasiuntiniui Maskvoje sovietai pareiškė norą „aptarti šalių santykius“. Spalio 9 d. ministro pirmininko pavaduotojas Kazys Bizauskas ir kariuomenės vadas Stasys Raštikis išvyko į Kauną pranešti vyriausybei apie derybų eigą. Pasirinkimas Lietuvos vyriausybei buvo toks: 1) arba ji pasirašo Sovietų Sąjungos reikalaujamą savitarpio pagalbos sutartį, duodančią Sovietų Sąjungai teisę laikyti tam tikrose Lietuvos teritorijos vietovėse sutarto kiekio įgulas ir atgauna Vilnių su Vilniaus krašto teritorijos dalimi, 2) arba tos sutarties nepasirašo ir tada neatgauna Vilniaus, ir sueina į pražūtingą konfliktą su Sovietų Sąjunga. Kokį pavidalą galėjo įgauti tas konfliktas parodė Suomijos patyrimas. Lietuvos vyriausybė pasirinko pirmąją išeitį. 1939 m. spalio 10 d. Maskvoje pasirašoma vadinama „Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis“, kurią įamžino ir du rusų fotografai. Vos ją pasirašius sovietų karinės įgulos nedelsdamos įsikūrė karinėse bazėse Naujojoje Vilnioje, Gaižiūnuose (prie Jonavos), Prienuose ir Alytuje.

Liaudies Seimo nariai, atvykę į Maskvą, kurie atgabeno deklaraciją ir paprašė prijungti Lietuvą prie Sovietų Sąjungos 1940 m.

Žlugus Lenkijai Lietuva nebeteko galimybės balansuoti tarp didžiųjų regiono valstybių ir jos likimą nulėmė Molotovo-Ribentropo paktu pasiekti SSRS ir Vokietijos susitarimai dėl įtakos sferų. Lietuva su kitomis Baltijos valstybėmis atsidūrė Sovietų Sąjungos okupacinių siekių sferoje. 1939 m. spalio mėn. SSRS grąžino Lietuvai tik mažiau nei pusę 1920 m. liepos 12 d. sutartimi numatytos Vilniaus krašto teritorijos, okupuotos želigovskininkų 1920 m. spalio mėn., kitą dalį atidavė Baltarusijos SSR, tuo aneksuodama nemenką dalį lietuvių etninių žemių su Gardino, Lydos, Ašmenos, Smurgainių ir kitais miestais bei daugeliu lietuvių gyvenamų plotų. Teritorijos grąžinimas Lietuvai buvo atliktas su ultimatyvaus reikalavimo tenkinimu dislokuoti Vilniaus krašte ir Lietuvos centre Raudonosios armijos karines

bazes.

„Liaudies Seimas“ 1940 m. liepos 23 d. „išrinko“ 11 narių konstitucinę komisiją ir pavedė jai parengti konstitucijos projektą. Parengtą konstitucijos projektą „Liaudies Seimas“ priėmė rugpjūčio 25 d.

Išrinkti 78 „Liaudies Seimo“ atstovai susirinko į Valstybės teatrą ir dirbo liepos 21-23 d. juridiskai įteisindami sovietinę santvarką (okupaciją).

Pirmą „Liaudies Seimo“ posėdį atidarė einantis prezidento pareigas Justas Paleckis. Išrenkamas „Liaudies Seimo“ prezidiumas: Liudas Adomaskas – pirmininkas, Mečys Gedvilas – pavaduotojas, Juozas Grigalavičius – antrasis pavaduotojas, Petras Cvirka ir Antanas Venclova – sekretoriai. Šie penki prezidiumo nariai pasirašinėjo visas Seimo deklaracijas.

Lietuvos gyventojų trėmimams skirti vagonai (ekspozicija Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje)

Pirmoji „Liaudies Seimo“ sesija išrinko 20 įgaliotinių, kuriems buvo patikėta misija – perduoti SSRS Aukščiausajai Tarybai Deklaraciją dėl Lietuvos į stojimo į Sovietų Sąjungos sudėtį ir „parvežti Stalino saulę“: Lietuvos prezidentas Justas Paleckis, vidaus reikalų ministras Mečys Gedvilas, buvęs kunigas, vyriausias kontrolierius Liudas Adomaskas, žemės ūkio ministras Matas Mickis, švietimo ministras rašytojas Antanas Venclova, rašytojas Liudas Gira, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas gen. Vincas Vitkauskas, profsąjungų pirmininkas Motiejus Šumauskas, kompartijos veikėjas Karolis Didžiulis-Grosmanas, rašytojas Petras Cvirka, poetė Salomėja Nėris, Kipras Petrauskas, darbininkas Pranas Zibertas, S. Vaineikienė, Icikas Meskupas-Adomas, kareivis V. Ditkevičius, P. Petrauskas, J. Demskis, M.

Kutraitė, B. Abdulskaitė.

1940 m. liepos 21 d. „Liaudies Seimui“ nubalsavus už Lietuvos prijungimą prie Sovietų Sąjungos, Lietuvos Respublikos pasiuntiniai įteikė protesto notas daugumai vyriausybių, prie kurių jie buvo akredituoti. Pirmasis tokį protestą liepos 21 d. pareiškė K. Škirpa Vokietijos užsienio reikalų ministrui Joachimui von Ribentropui.

1940 m. liepos 30 d. Justo Paleckio vadovaujama įgaliotinių delegacija traukiniu išvažiavo į Maskvą, kur rugpjūčio 3 d. Sovietų Sąjungos Aukščiausios Tarybos posėdyje turėjo įteikti prašymą dėl Lietuvos įstojimo į Sovietų Sąjungą. Sovietų Aukščiausioji taryba Lietuvos prašymą patenkino. Lietuva tampa Sovietų Sąjungos dalimi.

1940 m. spalio 9 d. studentų organizacijų pagrindu Kaune sukuriamas Lietuvių aktyvistų frontas (LAF) kaip vadovaujantis ar net koordinuojantis besikuriančio antisovietinio pagrindžio veiksmus centras, savotiška centrinė antisovietinio pagrindžio institucija.

Lietuvos teritorijos pokyčiai 1939–1940 m.

1941 m. birželio 4 d. Sovietų Sąjungos NKVD komisaro pirmojo pavaduotojo Ivano Serovo buvo pasirašyta „Instrukcija dėl antisovietinio elemento išvežimo tvarkos iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos“. Sudarant sąrašus, daugiausia prisidėjo kaimų seniūnai ir komunistų partijos nariai. Lietuvoje tremtinių sąrašus patvirtindavo J. Paleckis ir A. Sniečkus. 1941 m. birželio 14 d. 3 val. ryto prasidėjo masiniai okupuotų Baltijos valstybių gyventojų trėmimai, į gyvulinius vagonus buvo susodinta 60 tūkst. estų, 34 tūkst. latvių ir 17,5 tūkst. lietuvių^[5], visi jie buvo išgabenti į koncentracijos stovyklas Sibire ir Kazachstane. Tik labai maža dalis jų besugrįžo. Tokio politinio, ekonominio ir socialinio sukrėtimo Lietuva nebuvo patyrusi nuo kryžiaus žygių laikų. Nedelsiant buvo pradėtas rengti 1941 m. birželio sukilimas.

Nacių okupacinis režimas 1941–1944 m

Daugiau informacijos galite rasti straipsnyje Nacių okupacija Lietuvoje.

Vokietijos kariai žygiuoja per Lietuvos miestą 1941 m.

1941 m. birželio 22 d. Vokietija sulaužė nepuolimo sutartį ir pradėjo karą su Sovietų Sąjunga. Tuo pat metu Lietuvoje LAF ir kitų patriotinių organizacijų narių pastangomis suorganizuotas sukilimas, suformuota Lietuvos laikinoji vyriausybė, tačiau Vokietija jos nepripažino ir po 43 dienų veikimo išvaikė. 1941–1944 m. Lietuva buvo įtraukta į vokiečių Ostlando reichskomisariatą kaip Lietuvos generalinė sritis, valdoma civilinės administracijos. Lietuvoje dėl SS karininkų – SS štandartenfiurerio Karlo Jägerio ir SS oberšturmfiurerio Joachimo Hamano suorganizuotos vykdytos žydų naikinimo politikos žuvo ypač didelis nuošimtis žydų gyventojų, nes vokiečių puolimas buvo staigus ir žydai negalėjo ir nespėjo pasitraukti. Vilniuje ir Kaune buvo įkurti žydų getai. Daug žydų tautybės asmenų žuvo holokausto metu Paneriuose ir Kauno IX forte.

Okupantai įsteigė teismus, prokuratūrą ir ypatinguosius teismus, kurie perėmė visas žydų ir vokiečių bylas: aukščiausias teismas visam Ostlandui – apeliacinė ir priežiūros institucija; vokiečių teismas – byloms, kurias gaudavo iš prokuroro arba policijos teismo.

1941 m. gruodžio 17 d. Vilniuje įkurta pagrindinė karinė organizacija – Lietuvos laisvės armija (LLA), kuri iškėlė uždavinį – Lietuvos nepriklausomybės atkovojoimą savomis jėgomis.

1942 m. leista kurti lietuviškas savivaldos įstaigas, tačiau jos buvo griežtoje okupacinės valdžios kontrolėje.

1943 m. lapkričio 25 d. Kaune iš politinių veikėjų įsikūrė Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK) – lietuvių organizacija, įkurta politinių partijų ir rezistencinių organizacijų atstovų steigiamajame susirinkime, kurios vadovu išrinktas Vasario 16 d. akto signataras Steponas Kairys.

Lietuvių policijos bataliono narys su belaisviais žydais 1941 m.

1944 m. vasario 16 d. gen. Povilas Plechavičius kreipėsi į Lietuvos jaunimą ir per trumpą laiką suorganizavo legalią 20 tūkstančių savanorių karinę organizaciją Lietuvos Vietinę rinktinę.

Ji buvo skirta kovai su sovietiniais partizanais ir Armijos Krajovos kovotojais Vilniaus krašte. Nesėkmingos Vietinės rinktinės kovos, nepavykęs bandymas per ją įvykdyti masinę lietuvių mobilizaciją į vermachtą, Vietinės rinktinės štabo ir vokiečių valdžios nesutarimai ir antivokiškos nuotaikos tarp karių paskatino nacių imtis rinktinės likvidavimo^[6]. Vietinė rinktinė antroje gegužės pusėje artėjant frontui, nepakluso pereiti vermachto bei SS vadovybei ir spėjo išsislapstyti.

1944 m. liepos 1 d. LLA išleido įsakymą dislokuoti savo padalinius miškuose ir ruošti partizaniniam karui už Lietuvos nepriklausomybę.

Lietuvoje Vokiečių okupacijos metais veikė ir SSRS diversinės grupės, kurių veikla buvo koordinuojama iš Maskvos.

Lietuvos SSR

1944 m. pabaigoje sovietinė kariuomenė grįžo į Lietuvą. Iš Lietuvos kariuomenės, LLA, Šaulių organizacijų narių, LAF ir VLIK aktyvistų bei represuotų ir į SSRS ištremtų asmenų giminių susiformavo platus pasipriešinimas Raudonajai armijai bei komunistinei valdžiai. 1944 m. rugsėjį susirinko Aukščiausiosios Tarybos sesija, tačiau dėl aktyvaus partizaninio judėjimo Aukščiausiosios Tarybos antidemokratiniai rinkimai įvyko tik 1947 m. vasario mėn., o rinkimai į vietines tarybas – 1948 m. sausio mėn. JAV skelbė, kad nepripažįsta Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą.

LTSR herbas

Lietuvos kontrolė buvo vykdoma per Lietuvos biurą, 1944 m. lapkričio 11 d. įsteigtą prie SSKP CK. Tai buvo svarbiausias politinių sprendimų lygmuo Lietuvos sovietizacijos metu. Šią politiką vykdė respublikinės komunistų partijos pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus, užėmęs šias pareigas nuo 1940 m. Pirmiesiems sekretoriams prižiūrėti buvo skiriami antrieji sekretoriai – rusai.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, nemažai lietuvių buvo ištremti į Sibirą ar nužudyti, kitiems pavyko pasitraukti į Vakarų šalis. Nuo 1940 iki 1953 m. Lietuva neteko apie trečdalią gyventojų, 1940–1941 m. ir 1944–1953 m. vykusių trėmimų metu į Sibirą ir kitas atokias Sovietų sąjungos vietas buvo ištremta mažiausiai 29 923 šeimų.

LTSR skirtas 1957 m. SSRS pašto ženklas

Stalino mirtis (1953 m.) nutraukė tolesnius trėmimus, ir daliai ištremtųjų buvo leista grįžti tuoj pat. Tačiau jiems buvo uždrausta registruotis Lietuvos SSR. Tremtiniais buvo pareikšta, jog jų nepriima atgal tuometinė Maskvai lojali Lietuvos SSR vadovybė. Tačiau grįžusiems tremtiniais apsistoti gimtinėje neleista ir Latvijoje bei Estijoje. Taigi greičiausiai būta kažkokios bendros instrukcijos, kaip su jais elgtis. Lietuvoje gyvena nemažai latvių, kuriems po Stalino mirties ir vėliau nebuvo leista registruotis Latvijoje, todėl jie pasirinko Lietuvą. Pačioje Latvijoje yra pakankamai daug tokių lietuvių.

Daug grįžusių tremtinių buvo priversti slapstytis nuo milicijos arba kurtis kaimyninėje Latvijoje ar Kaliningrado srityje. Panašaus likimo susilaukė ir tremtiniai iš kitų Baltijos šalių.

Organizuotas ginkluotas pasipriešinimas okupacijai vyko iki 1953 m. Dalies mokslininkų nuomone, šios kovos sutrukdė okupanto užmačioms kolonizuoti šalį, vienintelėje Lietuvoje iš trijų naujai pavergtųjų Baltijos šalių išliko aukštas lietuvių gyventojų nuošimtis.

Šiuo laikotarpiu uždrausti tautiškumo simboliai – tautinė vėliava bei Tautiška Giesmė (nors 1944–1950 m. ji buvo oficialus LTSR himnas) ir kiti, už jų naudojimą žmonės buvo persekiojami.

Lietuvos ūkio atkūrimo pretekstu sovietų valdžia skatino darbininkų ir kitų gyventojų migraciją į Lietuvą; taip buvo ketinama labiau integruoti Lietuvą į Sovietų Sąjungą ir plėtoti pramonę. Tuo pačiu metu Lietuvos darbingi gyventojai buvo viliojami darbams Sovietų Sąjungos gilumoje, žadant visokeriopas įsikūrimo naujoje vietoje lengvatas.

Net ir nuslopinus partizaninį pasipriešinimą sovietinė valdžia neužgniaužė judėjimo už Lietuvos nepriklausomybę – veikė persekiojamos pagrindinės disidentinės grupės, leidusios pagrindinę spaudą, katalikišką literatūrą. Po tarptautinės konferencijos Suomijos sostinėje, kur buvo pripažintos po II pasaulinio karo nusistovėję sienos, Lietuvoje susikūrusi Helsinkio grupė per užsienio radiją paskelbė nepriklausomybės reikalavimą. 1972 m. po Romo Kalantos susideginimo kilo kelias dienas trukę neramumai Kaune.

1989 m., vykstant Michailo Gorbačiovo reformoms, Lietuvos SSR vadovybė, spaudžiama kilusio visuomeninio judėjimo, ėmė siekti vis didesnio savarankiškumo. 1989 m. lapkritį buvo priimtas pilietybės įstatymas. Šis įstatymas buvo labai liberalus, suteikęs teisę siekti pilietybės visiems nuolatiniais LTSR gyventojams, nepriklausomai nuo jų kilmės. Lietuvos pilietybę pasirinko daugiau kaip 90 % šalies gyventojų nelietuvių. (1991 m. gruodį, jau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, šis įstatymas buvo sugriežtintas reikalaujant 10 metų gyvenimo šalyje prieš kreipiantis dėl pilietybės.)

Nepriklausomybės atkūrimas

1985 m., Sovietų Sąjungos vadovo M. Gorbačiovo pradėtos *perestroikos* metu Lietuvoje sustiprėjo suvereniteto bei nepriklausomybės atkūrimo reikalavimai. 1987 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos laisvės lyga, kurios vadovas Antanas Terleckas koordinavo disidentų, politinių kalinių ir tremtinių veiklą, Vilniuje, prie Adomo Mickevičiaus paminklo surengė mitingą Molotovo-Ribentropo pakto pasmerkimui. Mitingą užsipuolė komunistinė „Tiesa“, o tai davė priešingą efektą. 1988 m. birželio 3 d. susiburia Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Sąjūdis siekė didesnio Lietuvos savarankiškumo, o nuo 1989 m. viešai siekė ir nepriklausomybės. Šis siekis buvo paskelbtas Gotlando komunikate, kuriame skelbiama, kad „Visų pasaulio lietuvių gyvybinis tikslas yra nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas“. 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos pirmininku išrenkamas profesorius Vytautas Landsbergis. 1990 m. kovo 11 d. vykdant Gotlando komunikato nuostatas paskelbtas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. [7] Sovietų Sąjunga priešinosi galimai Lietuvos nepriklausomybei ir konfrontacija su Lietuva apogėjų pasiekė 1991 m. sausio 13 d., kai sovietų kareiviai šturmavo televizijos bokštą. Netrukus Islandija pirmoji pripažino Lietuvą atkūrus nepriklausomybę.

Gotlando komunikatas

Visame pasaulyje Lietuvos nepriklausomybė buvo pripažinta po 1991 m. rugpjūčio mėnesio pučo Maskvoje. Lietuvoje tuo metu įvyko Medininkų tragedija – 1991 m. liepos 31 d. naktį ginkluota OMON grupuotė vagonėlyje išžudė Lietuvos pasieniečius – nušovė 7 muitinės, greitojo reagavimo rinktinės „Aras“ ir kelių policijos pareigūnus. Tąakt poste budėjęs muitinės pareigūnas Tomas Šernas buvo stipriai suluošintas, tačiau liko gyvas. Po nepriklausomybės paskelbimo pietryčių Lietuvoje vyravo separatistinės nuotaikos ir siekta sukurti Vilniaus krašto autonomiją, tačiau žlugus pučui Maskvoje ir įvedus tiesioginį valdymą kai kuriuose rajonuose ši problema buvo išspręsta.

Privatizacija

Prasidėję turto esančio Lietuvoje privatizacijos procesai bei Lietuvos pinigų sistemos įvedimas su talonais bei laikiniais piniginiiais vienetais, anaipol nevyko sklandžiai ir skaidriai^[reikalingas šaltinis] – jie buvo palydėti ir didžiulės infliacijos. Paskutiniai Rusijos kareiviai 1993 m. rugpjūčio 31 d. Lietuvą paliko prieš pat popiežiaus Jono Pauliaus II vizitą, tačiau netrukus prasidėjo stipri destabilizacija^[reikalingas šaltinis]. Pakaunės įvykiai, kur vos pavyko išvengti dalies pasitraukusių į mišką savanorių ginkluotų veiksmų, Bražuolės diversija, Lietuvos bankų sistemos krizė ir griūtis bei kiti įvykiai. Savo indėlį į Lietuvos finansinių rodiklių blogėjimą įnešė ir ekonominė prekybos partnerio – kaimyninės Rusijos krizė, kilusi 1998 m. Netrukus Lietuvos prezidentu buvo išrinktas Valdas Adamkus, pakeitęs šiame poste 1998 m. vasario 25 d. LDDP lyderį Algirdą Brazauską, kuris prezidentavo nuo 1993 m. vasario 25 d. Vidinė destabilizacija paastrėjo^[reikalingas šaltinis], netrukus po to, kai Lietuvos prezidentu 2003 m. sausio 5 d. buvo išrinktas Rolandas Paksas, kuris 2004 m. balandžio 6 d. po pirmosios Europos istorijoje apkaltos prezidentui atstatydyntas Seime. Vėliau, dar vienai kadencijai išrinktas prezidentas Valdas Adamkus.

Integracija į vakarietiškas karines bei ekonomines sąjungas

Šių laikų Lietuva integruojasi į Vakarų karines bei ekonomines sąjungas: 2001 m. gegužės 27-30 d. Vilniuje įvyko pirmoji buvusios Sovietų Sąjungos teritorijoje NATO parlamentinė asamblėja, o 2004 m. kovo 29 d. Lietuva tapo pilnateise NATO nare, bei po visuotinio referendumo dėl narystės – nuo 2004 m. gegužės 1 d. – Europos Sąjungos nare. Lietuvai Europarlamente jau atstovauja Lietuvoje išrinkti politikai, o 2006–2012 m. laikotarpiui suteikta 36 mlrd. eurų dydžio ES parama. 2015 m. sausio 1 d. Lietuva oficialiai įsivedė eurą.

Šaltiniai

1. (red.) Steponas Maculevičius, Dolorosa Baltrušienė, *Znajomość z Litwą. Księga tysiąclecia. Tom pierwszy. Państwo*, Kraštotvarka, Kaunas, 1999. – ISBN 9986-892-34-1 – s. 18.
2. „Pramonės rodikliai carinėje Rusijoje ir Pabaltijyje 1912/13 metais“ (<https://web.archive.org/web/20130729184524/http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/lent001.htm>). 2002. Suarchyvuotas originalas (<http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/lent001.htm>) 2013-07-29. Nuoroda tikrinta 2013-02-05.
3. „Pramonės bendroji produkcija Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 1935-1939 m. pramonės šakomis“ (<https://web.archive.org/web/20130729191615/http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/lent008.htm>). 2002. Suarchyvuotas originalas (<http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/lent008.htm>) 2013-07-29. Nuoroda tikrinta 2013-02-05.
4. „Pramonės darbininkų skaičius Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje 1935-1939 m. pramonės šakomis“ (<https://web.archive.org/web/20130729183716/http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/lent006.htm>). 2002. Suarchyvuotas originalas (<http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/HTM/lent006.htm>) 2013-07-29. Nuoroda tikrinta 2013-02-05.
5. <https://www.archyvai.lt/exhibitions/tremimas/paroda.html> Archyvuota kopija (<https://web.archive.org/web/20230408115716/https://www.archyvai.lt/exhibitions/tremimas/paroda.html>) 2023-04-08 iš Wayback Machine projekto.
6. „Lietuvos vietinė rinktinė“ (http://genocid.lt/UserFiles/File/Atmintinos_datos/2014/02/201402_rinktine.pdf) (PDF). Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
7. „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ (<https://web.archive.org/web/20090409195043/http://www.lrs.lt/datos/kovo11/aktas.htm>). Lietuvos Respublikos Seimas. Suarchyvuotas originalas (<http://www.lrs.lt/datos/kovo11/aktas.htm>) 2009-04-09. Nuoroda tikrinta 2009-03-30.

Nuorodos

- Lietuvos istorija (<http://www.lietuvas.net/istorija/index.htm>) Archyvuota kopija (<https://web.archive.org/web/20051030163821/http://www.lietuvas.net/istorija/index.htm>) 2005-10-30 iš Wayback Machine projekto.
- Lietuvos istorijos datos
- Lietuvos istorijos pamokos (<http://www.lietuvas.org/istorija/pamokos/>) Archyvuota kopija (<https://web.archive.org/web/20060421173944/http://www.lietuvas.org/istorija/pamokos/>) 2006-04-21 iš Wayback Machine projekto.
- Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas

[Airija](#) | [Albanija](#) | [Andora](#) | [Armėnija](#) | [Austrija](#) | [Azerbaidžanas](#) | [Baltarusija](#) | [Belgija](#) | [Bosnija ir Hercegovina](#) | [Bulgarija](#) | [Čekija](#) | [Danija](#) | [Estija](#) | [Graikija](#) | [Gruzija](#) | [Islandija](#) | [Ispanija](#) | [Italija](#) | [Jungtinė Karalystė](#) | [Juodkalnija](#) | [Kazachija](#) | [Kosovas](#) | [Kroatija](#) | [Latvija](#) | [Lenkija](#) | [Lichtenšteinas](#) | [Lietuva](#) | [Liuksemburgas](#) | [Makedonija](#) | [Malta](#) | [Moldavija](#) | [Monakas](#) | [Norvegija](#) | [Nyderlandai](#) | [Portugalija](#) | [Prancūzija](#) | [Rumunija](#) | [Rusija](#) | [San Marinas](#) | [Serbija](#) | [Slovakija](#) | [Slovėnija](#) | [Suomija](#) | [Švedija](#) | [Šveicarija](#) | [Turkija](#) | [Ukraina](#) | [Vatikanas](#) | [Vengrija](#) | [Vokietija](#)

Rodomas puslapis "https://lt.wikipedia.org/w/index.php?title=Lietuvos_istorija&oldid=7360509"